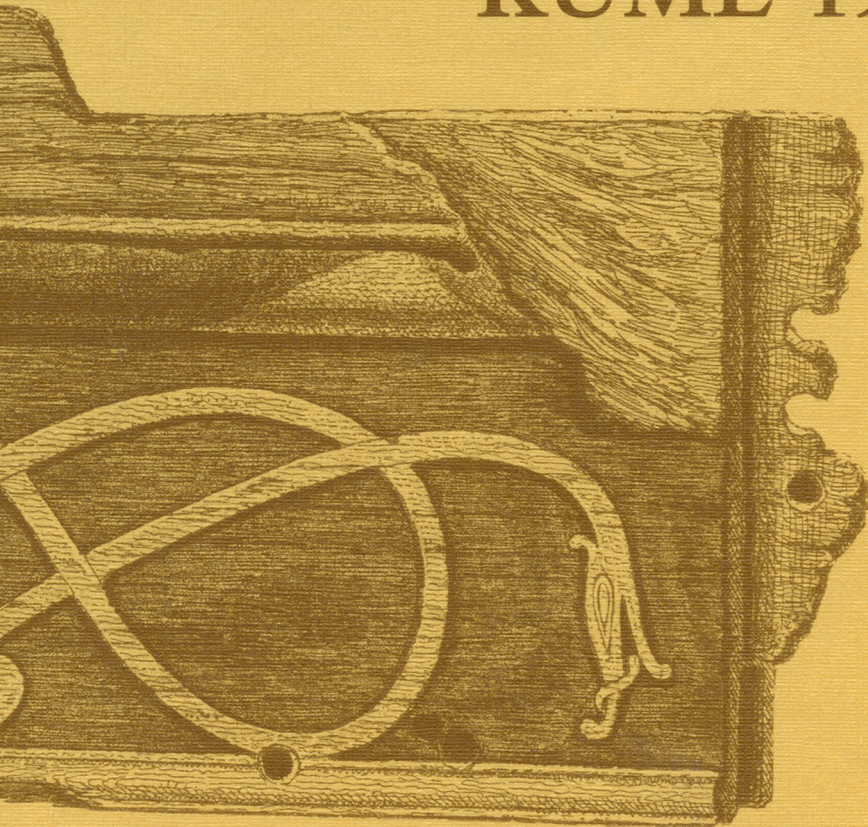

KUML 1993-94

KUML 1993-94

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

Redaktion: Hans Jørgen Madsen, Poul Kjærøum og Birgit M. Rasmussen

Redaktionsudvalg:

Steen W. Andersen, Haderslev

Jens Henrik Bech, Thisted

Steen Hvass, Vejle

Stig Jensen, Ribe

Erik Johansen, Aalborg

Carsten Paludan-Müller, Randers

Ole Schiørring, Horsens

Lay-out og omslag: Jørgen Mührmann-Lund

Grafisk tilrettelæggelse: Elsebet Morville

Tryk: Narayana Press

Skrift: Bembo 11/12

Papir: 115g Artik Silk

Copyright 1996 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288-585-8

ISSN 0454-6245

Indhold/Contents

<i>Andersen, Søren H:</i> Ertebøllebåde fra Lystrup	7
Ertebølle canoes from Lystrup.....	36
<i>Ebbesen, Klaus:</i> En jættestue ved Fjersted, Sydvestjylland.....	39
A Passage Grave at Fjersted, SW Jutland.....	85
<i>Hansen, Mogens:</i> Træbyggede gravkister fra Enkeltgravskulturen og Senneolitikum	87
Wooden burial cists from the Single Grave Culture and the Late Neolithic	145
<i>Nilsson, Torben:</i> Store Tyrrestrup	
En vendsysselsk storgård med bronzedepot fra ældre bronzealder.....	147
Store Tyrrestrup. A large Early Bronze Age farmstead with bronze hoard	153
<i>Anne-Louise Haack Olsen og Jens-Henrik Bech. Med bidrag af Svend Th. Andersen, Pia Bennike, Kjeld Christensen og David Earle Robinson:</i> Damsgård	
En overpløjet høj fra ældre bronzealder per. III med stenbiste og ligbrændings- grube	155
Damsgård. A ploughed-over barrow from Early Bronze Age Per. III with stone cist and pyre-pit.....	196
<i>Aase Gyldion Andersen:</i> Frugtbarhedsoffer i Sydvestfyns ældre jernalder	
Private eller kollektive offeringer?.....	199
Fertility Sacrifices in the Early Iron Age of SW Funen. - Private or Collective?.....	210
<i>Torben Egeberg Hansen:</i> Et jernalderhus med drikkeglas i Dejbjerg, Vestjylland	211
Drinking Glasses from an Iron Age settlement from Dejbjerg, West Jutland.....	237
<i>Mette Iversen og Bjarne H. Nielsen:</i> Brandstrup III.....	239
Grave fra yngre romersk jernalder	
Brandstrup III. Graves from the Late Roman Iron Age.....	250
<i>Anne Hedeager Krag:</i> Smykkefundet fra Lerchenborg	251
Østlige forbindelser i vikingetid	
The Lerchenborg Ornaments. Eastern connections in the Viking Age	261
<i>Jens Jeppesen og Holger Schmidt:</i> Rekonstruktion af stavkirken fra Hørning	263
The reconstruction of the stave church at Hørning	275
<i>Bruno Fröhlich, Henrik Hjalgrim, Judith Littleton, Niels Lynnerup og Birgitte Sejrsen:</i>	
Skeletfundene fra Skt. Peders sognekirkegård i Randers	277
Skeletal remains from St. Peder's parish church in Randers.....	287
Jysk Arkæologisk Selskab 1993 og 1994	289

Et jernalderhus med drikkeglas i Dejbjerg, Vestjylland

Af TORBEN EGEBERG HANSEN

Dejbjerg ved østsiden af Ringkøbing Fjord er i arkæologisk sammenhæng først og fremmest kendt for Dejbjergvognene, de to pragtvogne, der i tiden omkring Kr.f. er nedlagt i Præstegårdsmosen, 500 m sydvest for Dejbjerg Kirke. Skjern-Egvad Museum har i de senere år, med udgangspunkt i fundstedet i Præstegårdsmosen, arbejdet på at kortlægge jernalderbosættelsen i Dejbjerg sogn. Det har medført, at vi i dag har kendskab til et betydeligt antal senførromerske og ældre romertids bebyggelser. Tre af bosættelsesområderne ligger indenfor 1 km's radius fra vognenes fundsted (fig. 1). Ved den vestligste lokalitet, St. Skindbjerg, er en stor samtidig gravplads blevet undersøgt. Overraskende blandt gravanlæggene var en senførromersk jordfæstegrav med våben, dækket af et 7x4 m stort dødehus (T.E. Hansen 1990a).

I Dejbjerg Kirkeby er der ved tre mindre undersøgelser fremkommet bosættelse spor fra perioden 3. årh. e.Kr. og indtil vikingetiden. Fra samme periode stammer store slaggeklumper fra skaktovne, genbrugt som byggemateriale i kirkegårdsdiget. Mindre kendt, men af betydning for tolkningen af vognfundene i Præstegårdsmosen, er det, at der også i yngre romertid er blevet nedlagt vogndelev på samme sted i mosen (Schovsbo 1987, 240). De to vævebrikker fra det klassiske vognfund, er ifølge en ny C14-datering fremstillet indenfor perioden 1.-3. årh. e.Kr. (1), og de er således nedlagt senere end pragtvognene.

Grubehuse fra ældre vikingetid og tagbærende stolpehuller til et langhus med keramik fra yngre vikingetid er i sommeren 1994 blevet undersøgt umiddelbart nord for kirkegårdsdiget til Dejbjerg Kirke. Blandt fundmaterialet er mange katotslagge og esesten, hvilket viser, at jernhåndtering stadig i vikingetiden spillede en stor rolle i Dejbjerg. Et større antal grubehuse ses på luftfotos af marken vest for Dejbjerg Kirkeby. Oppløjede genstande daterer nogle af husene til vikingetid. Det vigtigste vikingetidsfund fra Dejbjerg Kirkeby er samlingen af smede- og tømmerværktøj, der i sen vikingetid blev nedlagt i de nu stærkt opløste rester af en værktøjskasse (T.E. Hansen 1990b).

Der er altså i jernalderens ressourceområde omkring Dejbjerg Kirke kontinuerlig bosættelse gennem de sidste 1000 år af forhistorisk tid, sådan som det er påvist omkring en del jyske sognekirker. I tiden omkring Kr.f. adskiller bebyggelsen i kraft af vognfundene i mosen sig fra de fleste områder af Vestjylland. Men der er nu grundlag for at regne med, at Dejbjerg også i 5.-6. årh. e.Kr. havde en fremtrædende position. Baggrunden herfor fremlægges i denne artikel. Udgangspunktet er en ny udgravning fra sommeren 1993, hvor der i brandtomten af et hus fremkom en samling luksusvarer, primært drikkeglas, men også andre usædvanlige genstande.

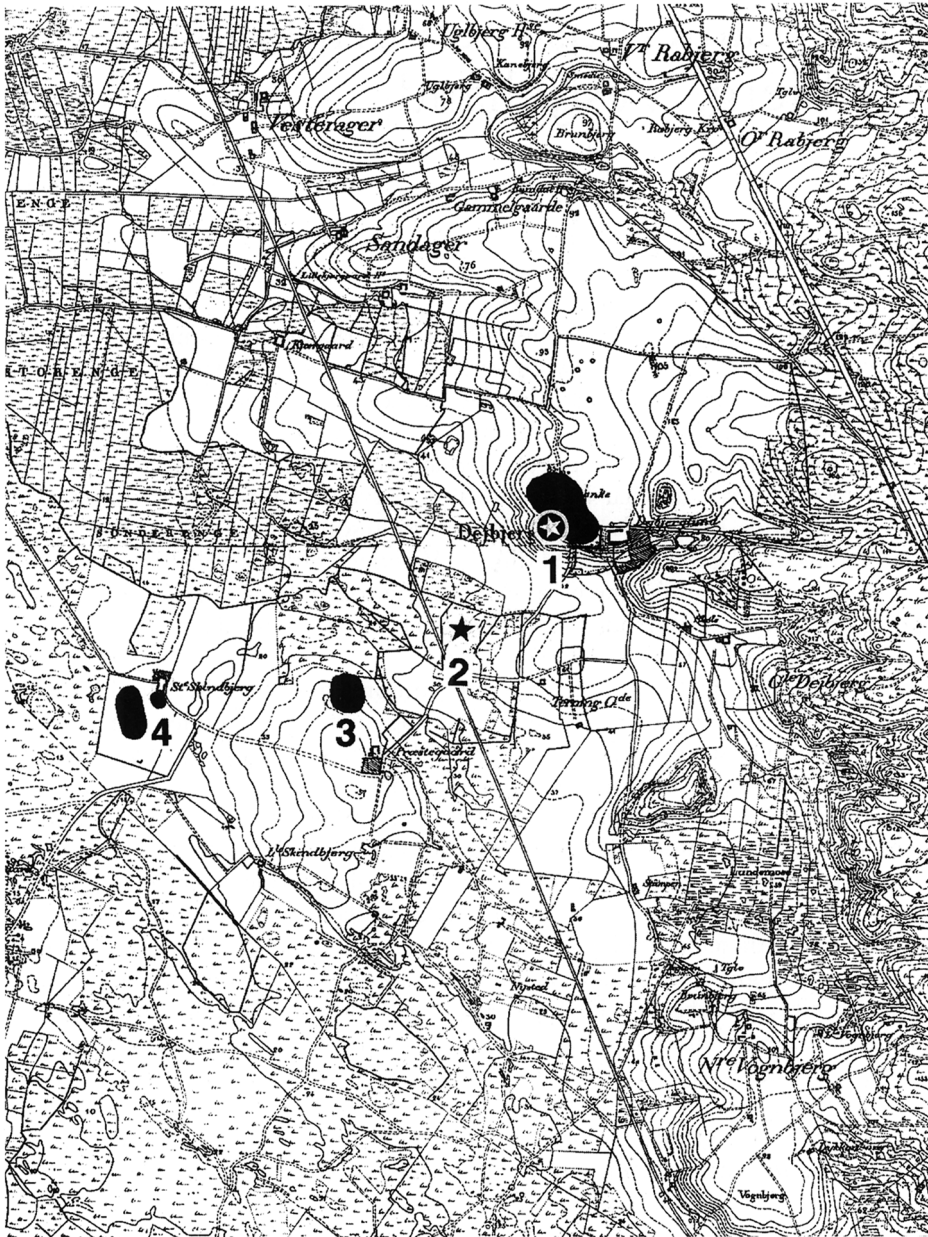

Fig. 1. Jernalderbebyggelser ved Margrethelund, Dejbjerg Kirkeby. 1. Det nye glasfundsted. 2. Nedlæggelsesstedet for pragtvognene i Præstegårdsmosen, i ældre romertid. 3. Bøgholt, upubliceret jernalderbebyggelse fra sen førromersk jernalder og ældre romertid. 4. St. Skindbjerg, jernalderbebyggelse og gravpladser fra sen førromersk jernalder og ældre romertid. © Kort & Matrikelstyrelsen (A.256-96).

Iron Age settlements at Margrethelund, Church Dejbjerg village. 1. Site where the glasses were found. 2. Site where the famous Dejbjerg wagons were found in Præstegårdsmose bog. 3. Bøgholt, an unpublished late Pre-Roman and early Roman settlement. 4. Store Skindbjerg, settlement and graves from late Pre-Roman and early Roman times.

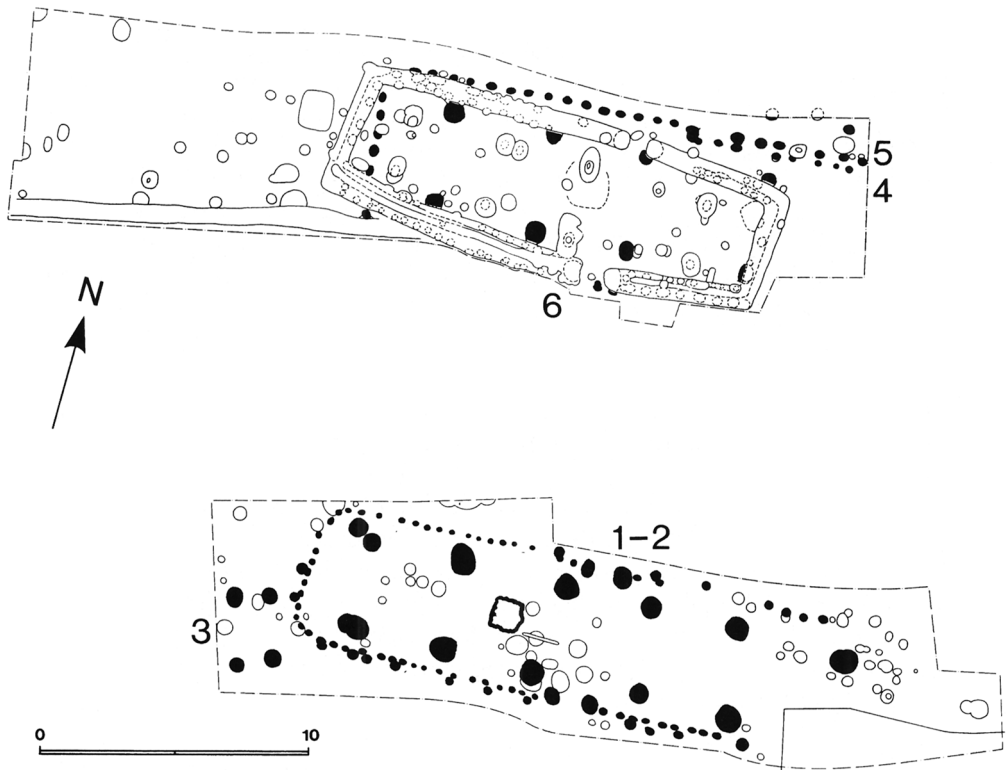

Fig. 2. Margrethelund. Udgravningsområdet med husene 1-6 fremhævet.
Margrethelund. The excavated area with houses 1-6.

Udgravningen og metode

Anledningen til udgravningen går tilbage til 1992, hvor museet var på jagt efter mulige lokaliteter i Dejbjerg, egnet til et udgravningskursus. Resultatet blev, at et mindre område blev afdækket tæt vest for gården Margrethelund (fig. 2). Her fremkom 2 nedbrændte hustomter fra sen førromersk og ældre romersk jernalder (hus 1-2), samt et ikke fuldstændigt afdækket hus, der antagelig er fra samme periode (hus 3). Det var et fund af en vis betydning, da det var første gang, at der i selve Dejbjerg Kirkeby blev fundet bosættelse fra samme tid som de store vognnedlæggelser i Præstegårdsmosen.

Hustomterne var dækket af et ca. 0,10 cm tykt kulturlag, og derfor blev undersøgelsen startet med udlægning af m²-felter, hvor al fyld blev soldet. Denne fremgangsmåde viste sig at være heldig, da udgravningsarbejdet i 1993 fortsatte på den hustomt, der er hovedemnet for denne artikel, idet fundene i kulturlaget, som det senere vil fremgå, synes at kunne knyttes sammen med dette hus. Udgravningen i 1993 foregik på grundlag af spor af en hustomt, som kunne ses i kornets bedre vækst. Derfor blev muldlaget fjernet på traditionel vis med gravemaskine, men ved finafrensningen af stolpehullerne begyndte der at fremkomme glasskår.

Glasfundene betød, at udgravningsmetoden måtte ændres, således at al fyld blev soldet. Det blev desuden forsøgt at solde prøver af muldlaget for at få et indtryk af mængden af glasskår i pløjelaget. Der er næppe tvivl om, at der stadig gemmer sig skår i muldlaget, da mængden af glas ved denne soldning blev fordoblet. Det skal også bemærkes, at pløjelaget med udbytte blev kontrolleret for metalfund, da det blev lagt tilbage i tynde lag og afsøgt med metaldetektor.

For en vurdering af glasfundets værdi er det vigtigt at understrege, at der blandt skårene fra pløjelaget, bortset fra skår af skål 2 og 3, ikke er glasformer tilstede, som ikke også er repræsenteret i huset. Fundmaterialet er med andre ord at betragte som en helhed.

Huset

Foruden en nedbrændt hustomt fra 3.-4. århundrede (hus 4) og en delvis afdækket, formodet hustomt fra samme periode (hus 5) fremkom den markante husgrundplan efter hus 6 (fig. 3), svarende til de spor, som i 1992 kunne ses i kornmarken. Huset har været 16,5 m langt og indtil 6 m bredt, med 4,5 m brede, rette gavle og buede langvægge, der har været funderet med en bred, dobbelt grøft. Grundplanen har visse uregelmæssigheder, da gavlene ikke er bygget helt vinkelret på længdeaksen, ligeledes er den sydlige væg mere krum end nordvæggen. Husets grundplan daterer bygningen til 5.-6. årh. (Mikkelsen 1988; Hansen et al. 1991). Der kunne iagttages tre byggefaser (a, b og c), som kort skal beskrives nærmere.

Fase a

Oprindeligt er huset opført med 5 sæt tagbærende stolper, fordelt med 3 vest for indgangene og 2 i resten. De fleste stolper er på nær to sæt bortgravet ved ombygningerne. Man skal bemærke, at stolpehullernes dimensioner er beskedne i forhold til husets senere faser. Vægggrøften i sydsiden er bevaret, da den ikke er berørt af husets senere ændringer.

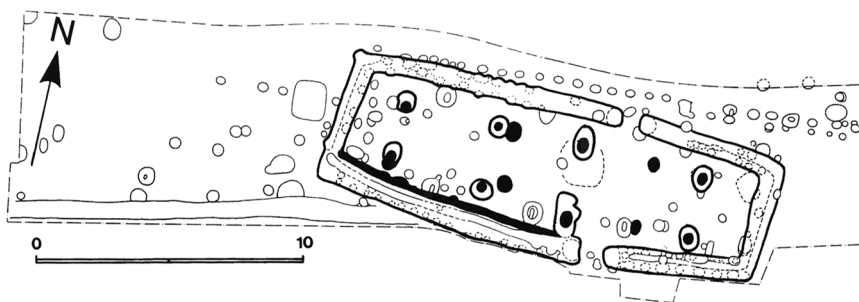

Fig. 3. Hus 6. Fase a: udfyldte stolpehuller og dele af vægggrøft mod syd og vest. Fase b: optrukne stolpehuller og vægggrøft. Fase c: udfyldte stolpeaftryk samt hele vægggrøften (ikke adskilt fra fase b).

House 6. Phase a: darkened postholes and incomplete wall trench on S and W. Phase b: outlined postholes and wall trench. Phase c: filled postholes and whole wall trench (not distinct from phase b).

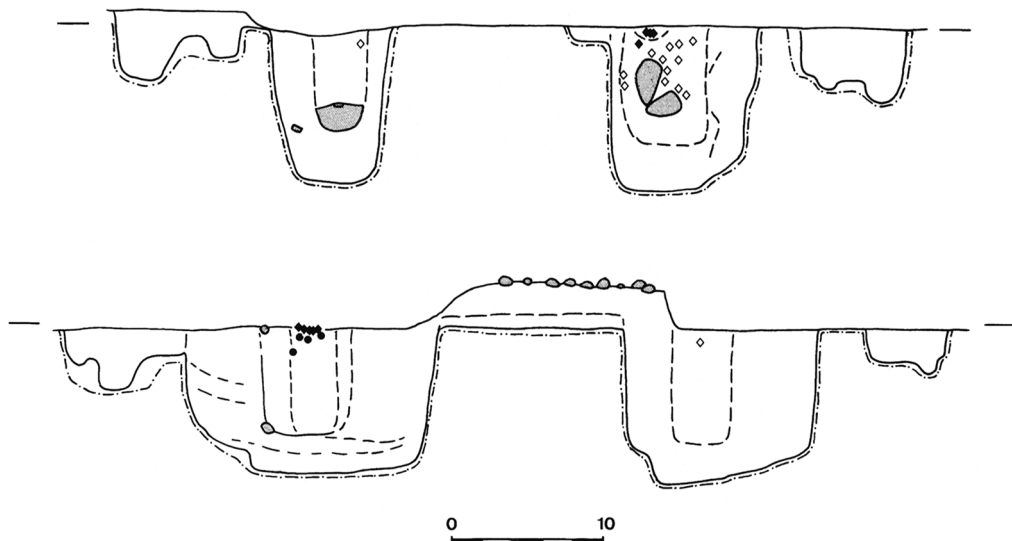

Fig. 4. Tværsnit gennem de to østlige sæt tagbærende stolpehuller i hus 6c. Åben signatur angiver indprojicerede skår.

Sections through the two eastern pairs of roof-bearing postholes in house 6c.

Fase b

Huset er blevet forsynet med nye tagbærende stolpehuller og ny væggrøft i sydsiden. Der er nu kun 4 sæt tagbærende stolpehuller, alle usædvanligt kraftige og overdimensionerede. Bredden på nedgravningen til stolperne er op til 1 m, det samme er dybden målt fra toppen af pløjelaget. Denne konstruktion kan hænge sammen med bygningens særlige funktion. Husets sydlige væg forskydes udad. Grundplanen har nu et relativt smallere midtskib og har i den østlige del fået et meget stort spænd i højremmene p.g.a. det fjernede sæt tagbærende stolper. En tilsvarende udvikling kan ses overalt indenfor bygningsarkitekturen i det jyske område i 3.-7. årh. (Mikkelsen 1988).

Fase c

Til sidst udskiftes de tagbærende stolper og sandsynligvis alle vægstolper. Bundniveauet mindskes for de tagbærende stolper, og i et tilfælde sættes stolpen på en udtjent underligger fra en drejkeværn. Hus 6c er nedbrændt, og det er i stolpe-sporene hertil, at det usædvanlige fundmateriale er fremkommet (fig. 4). Eneste undtagelse er, at fire glasskår lå i rødbrændt fyld i toppen af de tagbærende stolpehuller, der kun indgik i husets første fase. Disse skår må antages at være havnet her som følge af muldvarpeaktiviteter eller lignende.

Vægfundamentene er præget af husets 3 byggefaser, men alt tyder på, at der i hver fase har stået 2 parallelle rækker af tætstillede træplanker, uden pileflet eller lerklining. Ganske vist er der fundet lidt lerklining i den nordlige del af vægkonstruktion, vest for døren. Men disse rester må stamme fra forgængeren, hus 4, der også er brændt. Havde det nedbrændte hus 6c haft lerklinede vægge,

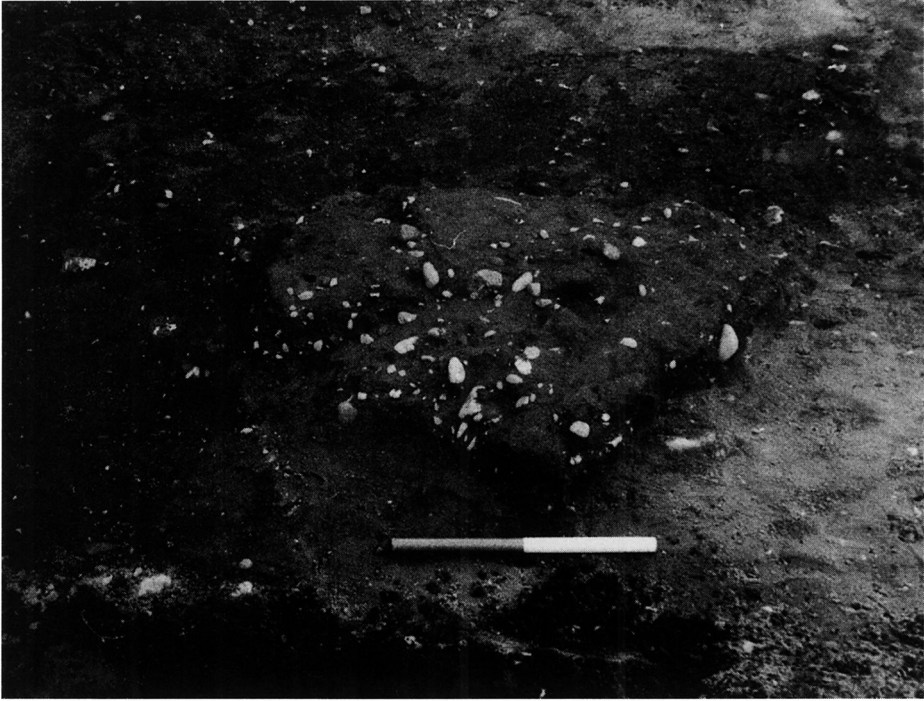

Fig. 5. Bevaret rest af lerstampet gulv i husets nordøstlige hjørne.
Surviving part of stamped clay floor in the building's NE corner.

ville meget store mængder brændt klining have ligget indlejret overalt i vægfundamentene. Vægkonstruktionen adskiller sig således fra den samtidige, almindelige jyske byggeskik for langhuse med bolig og stald.

Rester af stærkt rødbrændt lerstampet gulv var bevaret i nordøst-hjørnet (fig. 5). Et ildsted kan udfra paralleller til samtidige hustomter have været placeret i husets vestlige del (Hvass 1979, fig.6; T.E. Hansen 1988, 181).

Glasfundene

I hustomtens stolpehuller, i resterne af gulvlaget samt i pløjelaget over tomten fremkom glasskår i forholdsvis stor mængde, godt 160 stykker ialt. Forud for udgravningen er der i september 1992 på hustomtens område opsamlet 3 ukarakteristiske glasskår, der nu viser sig at stamme fra et af glassene. Hertil kommer det stykke, der blev fundet ved 1992-undersøgelsen. Skårenes fordeling fremgår af fig. 6.

Der er dels fuldstændig friske skår, med gamle og nye brudflader samt mere eller mindre brændte skår. Nogle skår er smeltet til små, sandbelagte dråber. Det er derfor muligt, at dele af glassene yderligere er smeltet så meget, at resterne er blevet overset under udgravningen. Meget slidte skår fra pløjelaget passer i enkelte tilfælde sammen med skår fra stolpehullerne, hvilket viser, at fundlaget gennem en meget lang årrække har været udsat for pløjning. Arealet er desuden blevet grubbet.

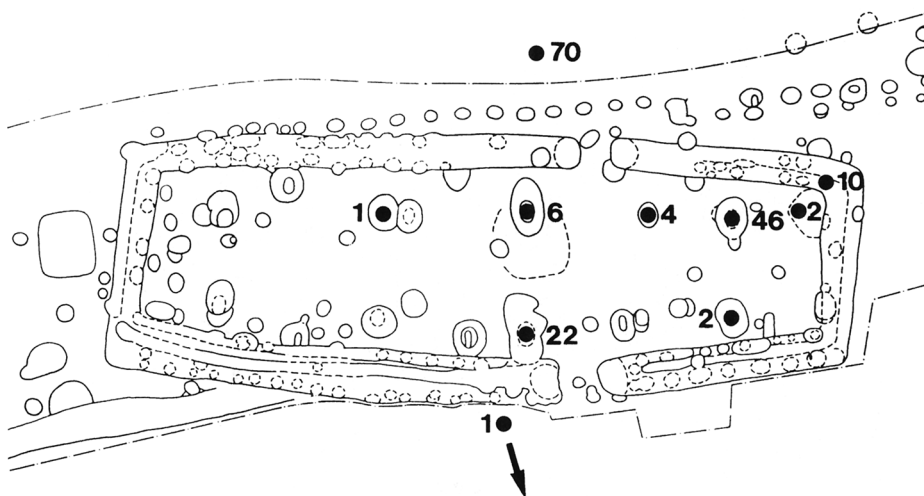

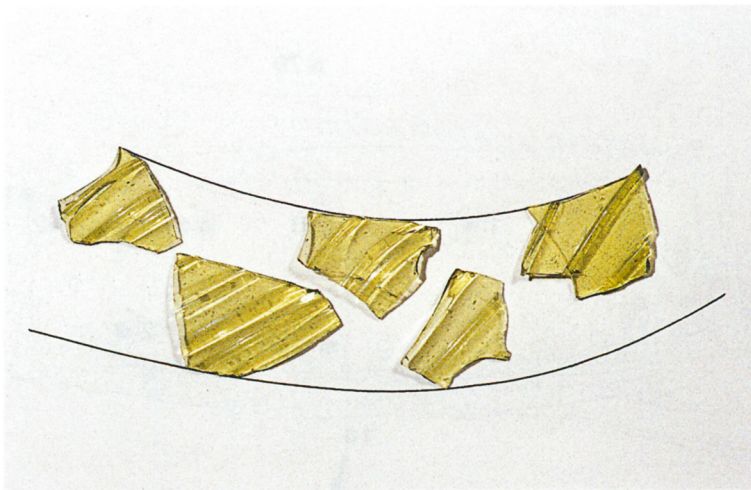
Fig. 6. Fordeling af samtlige glasskår i hustomten og i pløjelaget over denne.
Distribution of all glass fragments in the house and overlying ploughsoil.

Skårenes tykkelse varierer fra én til fire-fem millimeter og farven fra gullig-grøn og lysegrøn til kraftig gul og til kølig grøn og blålig grøn. På alle glas med pålagte tråde har disse samme farve som glassene. Eneste variation er et bæger med indsmeltet mathvid tråd på randen. Udskillelsen af de enkelte glas har, forudsat at to glas ikke har fuldstændig samme farve, i de fleste tilfælde været forholdsvis let, ud fra forskellige karakteristika, der adskiller dem fra de øvrige. Der kan påvises mindst 10-12 forskellige glas, fordelt på 6 forskellige hovedformer. Herudover foreligger nogle ukarakteristiske og for en dels vedkommende meget smeltede og forbrændte skår. Mange af disse stammer sikkert fra nogle af de følgende, nærmere beskrevne glas, der alle med undtagelse af en formodet flaske har været drikkeglas.

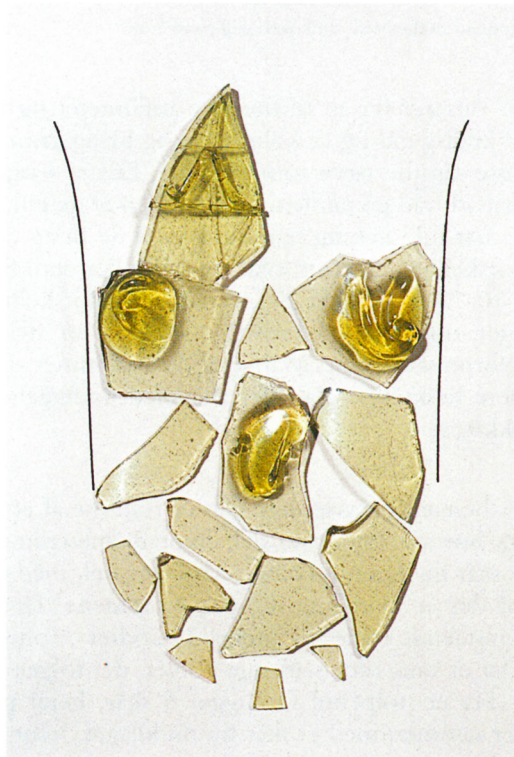
Horn

Dejbjerghusets mest bemærkelsesværdige glas er resterne af et drikkehorn. Alle skårene stammer fra hornets midterste del, hvor diameteren er ca. 4 cm (fig. 7.1). Der foreligger skår fra den udvendige, krumme del, med tråde indsmeltet i glasmassen, og hvor der er markante slidspor på trådene. Der er også skår fra indersiden, med fremstående tråde og intet slid. Godset er omkring 1 mm tykt, trådene er 2 mm. Der er små, tildels aflange bobler, der følger hornets vridning. Farven er gulgrøn. Fra et stolpehul foreligger 5 skår, heraf passer 2 sammen, mens et tredje passer sammen med et skår fra muldlaget, hvor der i alt er fremkommet 2 skår. Ingen af skårene er ildpåvirkede.

Glashorn, der har fremstillingsmæssige ligheder til fodbægre og spidsbægre (Näsman 1984, 84), er sjældent forekommende, men i det store glasfund fra Dankirke ved Ribe indgår også skår af horn i lysegrønt glas, svarende til Dejbjerg-skårene (U.L. Hansen 1984). Glashornene har som form rødder tilbage i senromersk tid, og de fortsætter i 5. og 6. årh.

1

2

Fig. 7. Glashorn (1) og bæger med påsatte glasklumper (2). 2:3.
Glass horn (1) and beaker with applied glass blobs. 2:3.

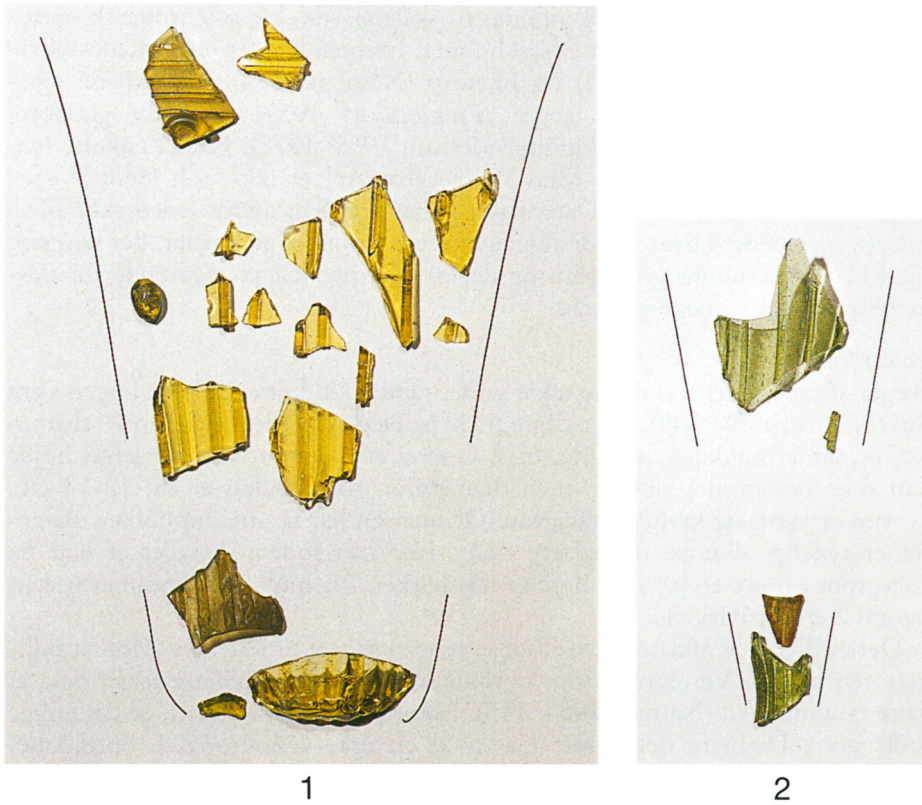

Fig. 8. Fodbæger (1) og spidsbæger? (2). 1:2.
Footed beaker (1) and conical baker? (2). 1:2.

Bæger med påsatte glasklumper

Bægeret tilhører en gruppe glas, som normalt er udformet som skåle (Näsman 1984, 45ff), men skårene her er fra et højere glas, nærmest et bæger, som dog ikke kan rekonstrueres fuldt ud (fig. 7.2). Karakteristisk er et ornamentbånd under randen, bestående af to vandrette tråde, 0,5-1 mm tykke, med zigzag-bånd af en 2 mm tyk tråd imellem. Tre påsatte glasklumper, der er trykket ind i glasmassen, er fremkommet ved udgravningen. Bægerets diameter på den øverste del nær randen er 8 cm, og længere nede 7 cm, således at bægeret har været konisk. Godset er 1 mm tyk med små bobler. Farven er identisk med glas-hornet. Slidspor ses som spredte ridser på glasklumperne, men da rand og bund ikke er bevaret, kan omfanget af sliddet ikke bestemmes nærmere. De fleste skår, 10 ialt, er fremkommet i husets vægggrøft. Af disse passer 4 sammen. I husets anlægsspor lå 5 skår, heraf 1 i den rødbrændte rest af gulvlag. I muldlaget er fundet 1 skår, mens et forbrændt glasskår, sandsynligvis fra dette bæger, er fremkommet i 1992 ved udgravningen af kulturlaget ca. 15 m syd for brandtomten.

Det vandrette vinkelbånd genfindes på skåle af vest- og østeuropæisk oprindelse, ofte sammen med påsatte glasklumper. Formen kendes bl.a. i Köln-området (Fremersdorf 1959; 1962) og Eketorp (Näsman 1984). Vinkelbånd forekommer også på koniske bægre (Fremersdorf 1959) og visse glashorn, kombineret med påsatte glasklumper (Evison 1955; 1975). Endda enkelte snabelbægre har dette mønster. Men Dejbjergbægeret er ikke helt identisk med nogle af de nævnte former. Dateringen af bægeret kan derfor heller ikke blive præcis, og i stedet bliver det de følgende mere almindelige former, der sammen med bl.a. hustomtens grundplan og det øvrige inventar er afgørende for tidsfæstelsen af det samlede glasfund.

Fodbæger

Bæger af typen med vandrette tråde under randen, lodrette tråde på bugen samt fod (Näsman 1984, 70ff). De pålagte tråde på bægerets sider er 2-3 mm i diameter, og under randen 1 mm (fig. 8.1). Godset er 1-2 mm tykt. Bægerets højde kan ikke bestemmes sikkert, men diameteren nær randen er ca. 12-14 cm. Farven er varm og kraftig gulliggrøn. Glasmassen har få, små luftbobler. Bægeret er tydeligt slidt på de pålagte tråde, især nær foden. Antallet af skår fra anlægspor i huset er 10, et af disse er ildpåvirket. Fra muldlaget kommer 6 skår, hvoraf 2 er ildpåvirkede.

Det er ikke helt afklaret, hvor fodbægrene er blevet produceret. Modsat tidligere teorier om Vesteuropa som oprindelsessted, synes Mellemeuropa også at være en mulighed (Näsman 1984, 113). Såfremt dette er holdbart, er det enlige fodbæger i Dejbjerg det eneste glas med en ikke-vesteuropæisk oprindelse. Dette skal også vurderes i lyset af, at fodbægre er den mest almindelige glasform i perioden i Norden, dog undtaget Danmark.

Spidsbæger(?) 1

Bæger sandsynligvis af typen med vandrette tråde under randen og lodrette tråde på bugen og spids bund (Näsman 1984, 72ff). Trådene, der på et af skårene er uregelmæssigt anbragt, er 2-4 mm tykke (fig. 8.2). Godstykkelsen er 1-2 mm. Der er lodrette, op til 10 mm lange luftbobler i glasmassen. Bægerets diameter er 2 cm nær bunden og 6 cm længere oppe. Farven er kølig, lysegrøn. Enkelte slidspor og slagmærker er synlige på de pålagte tråde. Fem skår foreligger, heraf er 2 fra anlægspor i huset. Et af disse har ændret overflade som følge af varmepåvirkning.

Spidsbæger 2

Bæger af typen med spids bund (Näsman 1984, 72ff). Bægerets bund og dele af bugen er bevaret (fig. 9.1). Godstykkelsen er 1 mm. Trådene, der er meget indsmeltede i glasmassen, har været ca. 1 mm tykke. Farven er kølig grøn, svagt blålig. Karakteristisk er enkelte større, lodret-orienterede luftbobler nær bunden, ellers ses fine små bobler. Den bevarede bund fremtræder med markante slidspor og afskalninger (afslag), ligesom der er slidspor op langs siderne. Ialt 12 skår er fremkommet, heraf er 9 fra huset. Bunden lå for sig i et stolpehul. Tre skår fra et andet stolpehul passer sammen med denne. To skår lå sekundært indlejret i brandfyld i toppen af et ældre stolpehul. Ingen af skårene er synligt mærket af ild.

Spidsbæger 3

Bæger af samme type som foregående, og som i godstykkelse og trådenes udseende er meget lig dette (fig. 9.2). Randdiameteren er 9 cm. Farven er kraftig gulliggrøn. Bægerets øvre dele er delvis bevaret. I glasmassen ses en del aflange, lodrette luftbobler, der ved randen drejer over mod vandret niveau. Randskåret synes matslidt. Sliddet kan stamme fra en stående opbevaring. Der foreligger 10 skår, heraf er 8 fra anlægsspor i huset. Ingen skår er ildpåvirkede.

Spidsbæger 4

Bæger som foregående type, dette gælder også dimensionerne og trådenes udseende (fig. 9.3). Eneste forskel er, at de vandrette tråde under randen er placeret med større indbyrdes afstand. Farven er meget lys, svagt gulliggrøn. Enkelte små bobler ses i glasmassen. Skårene stammer fra bægerets rand og sider. Slidspor er ikke synlige på de bevarede skår. Fra et stolpehul og næsten udelukkende i toppen af dette lå 15 randskår, hvoraf 4 er ildpåvirkede. To par skår passer sammen. I muldlaget er fundet 5 skår, der alle på nær et enkelt kommer fra bægerets nedre del.

Skål 1

Randdiameter på ca. 10-12 cm (fig. 10.1). Godstykkelsen er 5 mm i bunden, og ved største bredde 1.5 mm. Der er en del små bobler, der op mod randen er trukket aflange og liggende vandret. Farven er varm gulgrøn. Skålens overflade har nogle karakteristiske, svage facetter. Enkelte små stykker trækul ses i glasmassen. Bundskårene er slidt på standfladen. Enkelte skår, herunder det eneste bevarede randskår, er ildpåvirkede. Ialt 23 skår anses for at stamme fra skålen, men det må bemærkes, at nogle af dem også kunne stamme fra skål 2 eller 3. Fem af skårene stammer fra stolpehuller.

Skåle synes meget sjældne i nordiske fund. Til en vis grad kan det skyldes, at formen som sådan ikke påkalder sig samme opmærksomhed som f.eks. trådornamenterede glas.

Skål 2

Et randskår anses p.g.a. mindre randtykkelse og den hvide tråds udseende for at stamme fra en selvstændig skål (fig. 10.2), der dog har store ligheder til skål 1. Farven er da også omtrent lig denne. Skåret er let forbrændt, hvorfor eventuel slidspor ikke kan konstateres. Skåret er fundet i muldlaget.

Skål 3

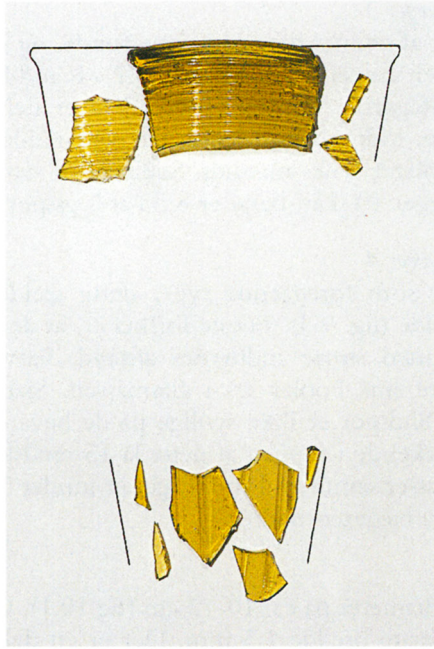
Et bundskår kommer formentlig, men ikke helt sikkert, fra en tredje skål (fig. 10.3). Dette begrundes i, at farven er kraftig, nærmest røgfarget gul, og dermed forskellig fra skål 1 og 2. På standfladen ses slidspor, der nøje svarer til sporene på skål 1. Skåret er fundet i muldlaget.

Flaske(?)

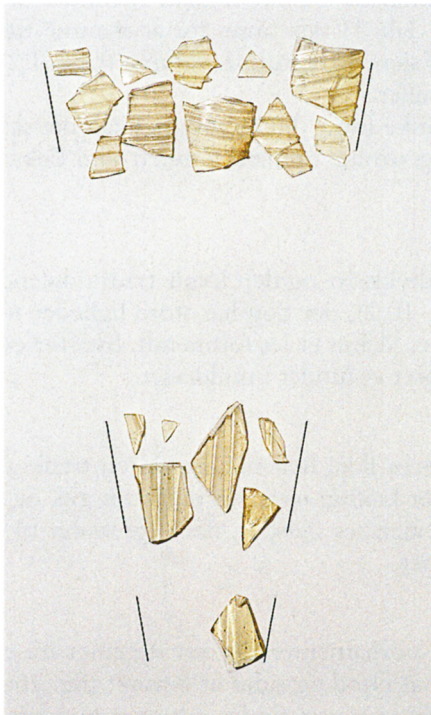
Det er mest sandsynligt, at et antal uornamenterede skår stammer fra en flaske eller eventuelt en kande, hvor dele af bund og sider er bevaret (fig. 10.4). Den største diameter på den bevarede del af glasset findes lidt over bunden. Her er den 13 cm. Godstykkelsen er 5 mm midt på bunden, og ned til 1 mm på side-

1

2

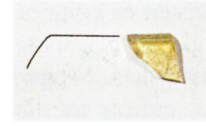

3

Fig. 9. Spidsbægre (1-3). 1:2.
Conical beakers (1-3). 1:2.

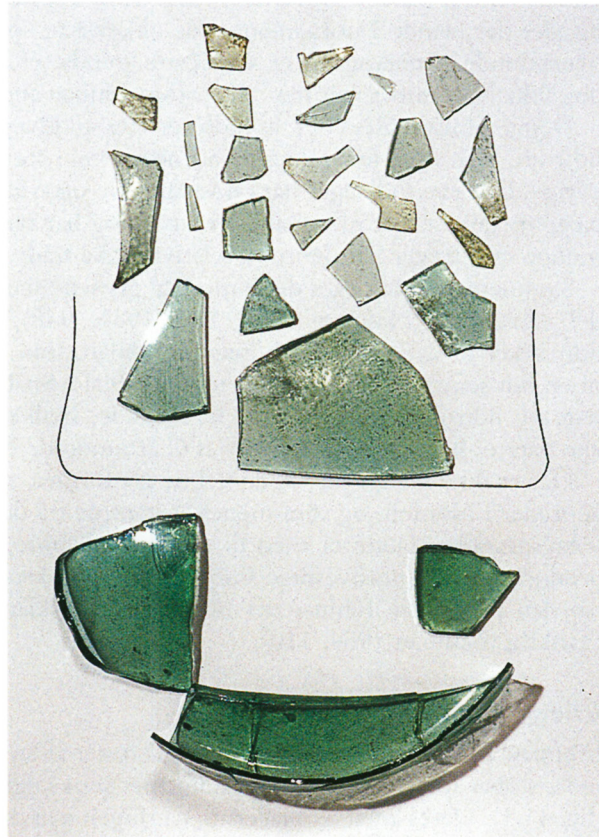
1

2

3

4

Fig. 10. Skåle (1-3) og flaske (4). 1:2.
Bowls (1-3), and flask (4). 1:2.

skårene. Farven er kølig blågrøn. Karakteristisk er tilstedeværelsen af ganske små stykker trækul i glasmassen, hvilket sammen med farven har gjort det let at udskille disse skår. Svage slidspor ses på bundskårenes standflade. Ialt 35 skår anses for at stamme fra den formodede flaske. De er fundet dels i den bevarede rest af det lerstampede gulv (1 stk.), i 3 stolpehuller (18 stk.) og i muldlaget (16 stk.). I et stolpehul lå en knust skårflage, bestående af 9 bundskår. To forbrændte skår fra et andet stolpehul passer sammen, selv om brudfladerne er deformerede.

Meget sandsynligt hører yderligere 10 forbrændte og deformerede skår også til flasken, idet de har nøjagtig samme farve. Af disse er 3 fundet i 3 forskellige stolpehuller, mens resten er fra muldlaget.

Flasker omtales sjældent i nordiske fund fra 5.-6. årh., hvilket tildels kan skyldes, at enkeltskår er svære at identificere som skår af flasker eller eventuelt kander. Et enkelt dansk fund af en flaske dateres 1.-2. årh. (U.L. Hansen 1973, fig. 5).

Karakteristik af glassene i Dejbjergfundet

En sammentælling viser, at Dejbjergfundet består af mindst 10 forskellige glas, idet skårene af skålene som antydnet kan tænkes at stamme fra ét og samme bæger, og idet der blandt 5 uornamenterede enkeltskår, som ikke er omtalt nærmere i ovenstående gennemgang er yderligere mindst ét selvstændigt glas. Dette kan dog ikke bestemmes nærmere. Det størst mulige antal glas er således 12 stk.

Dejbjerghusets glas viser, at fodbægre og spidsbægre har været i brug i samme tidsrum, bl.a. også fordi skårene af førstnævnte form ikke er mere slidt end de øvrige. Det ene fodbæger har en varm farve og tykke pålagte tråde, mens spidsbægrene generelt er mere kølige i farven og har tynde pålagte tråde. Det fjerde mulige spidsbæger har derimod relativt tykke tråde.

Sammenfattende peger dette mod, at glassene stammer fra 5. eller første halvdel af 6. årh. (Näsman 1984, 119; 1986, 94ff). Dateringen svarer dermed udmærket til dateringen af husets grundplan, som dog sagtens kunne henføres til en lidt senere tid (T.E. Hansen et al. 1991). Snabelbægre med store, påsmeltede og udtrukne glasbobler er fraværende, hvilket viser, at glasfundet næppe kan dateres helt frem i 2. halvdel af 6. århundrede eller senere.

Der er ikke fundet skår af de slebne glasformer, som ellers forekommer mange steder i Norden, og som menes at stamme fra det sydøstlige Europa og Sortehavsområdet. Dette er med til at sandsynliggøre, at de fleste Dejbjergglas er produceret i det nordvestlige Europa, snarest i det daværende Frankerrige, vest for den mellemste Rhin i det nuværende Tyskland, Belgien og det nordlige Frankrig (Näsman 1984, 110).

Øvrige fund i huset

I toppen af et af stolpesporene (fig. 4) lå rester af en bronzehalsring med 2 bevarede, støbte fortykkelser, der er udformet som kugler med koniske afslutninger (fig. 11.1). Deres antal og placering på ringen kan dog ikke afgøres. Røntgenfotos afslører, at de er hulstøbte, og at de sammenholder ringens massive bronzestænger. Der kunne tænkes at have været guld- eller sølvbelægninger, men ved konserveringen blev der ikke iagttaget spor heraf, idet overfladen på de uforvitrede dele af den ene støbte fortykkelse er fuldstændig glat. At ringen er

blevet ødelagt ved husets brand dokumenteres af, at der blandt resterne er forvredne fragmenter, incl. et stykke dråbeformet bronze. Ringens diameter har været ca. 20 cm.

Lignende danske fund fra 5. eller 6. årh. e.Kr. kendes ikke (3), men visse bronzeringe fra Gotland minder en del om ringen fra Dejbjerg (Nerman 1935, Taf. 41 og fig. 157-159). De andre danske eksemplarer er alle af guld, og de er fremkommet på vådbund eller tørt land, uden sikker sammenhæng med hustomter eller grave (Fonnesbech-Sandberg 1991). Nærmeste vestjyske fund er en stempelornamenteret guldring fra Lydum ved den sydlige del af Ringkøbing Fjord.

Tæt sammen med det følgende bronzesmykke lå en støbt bronzegenstand (fig. 11.2). Genstanden består af en stang, omkring hvilken en cirkulær plade

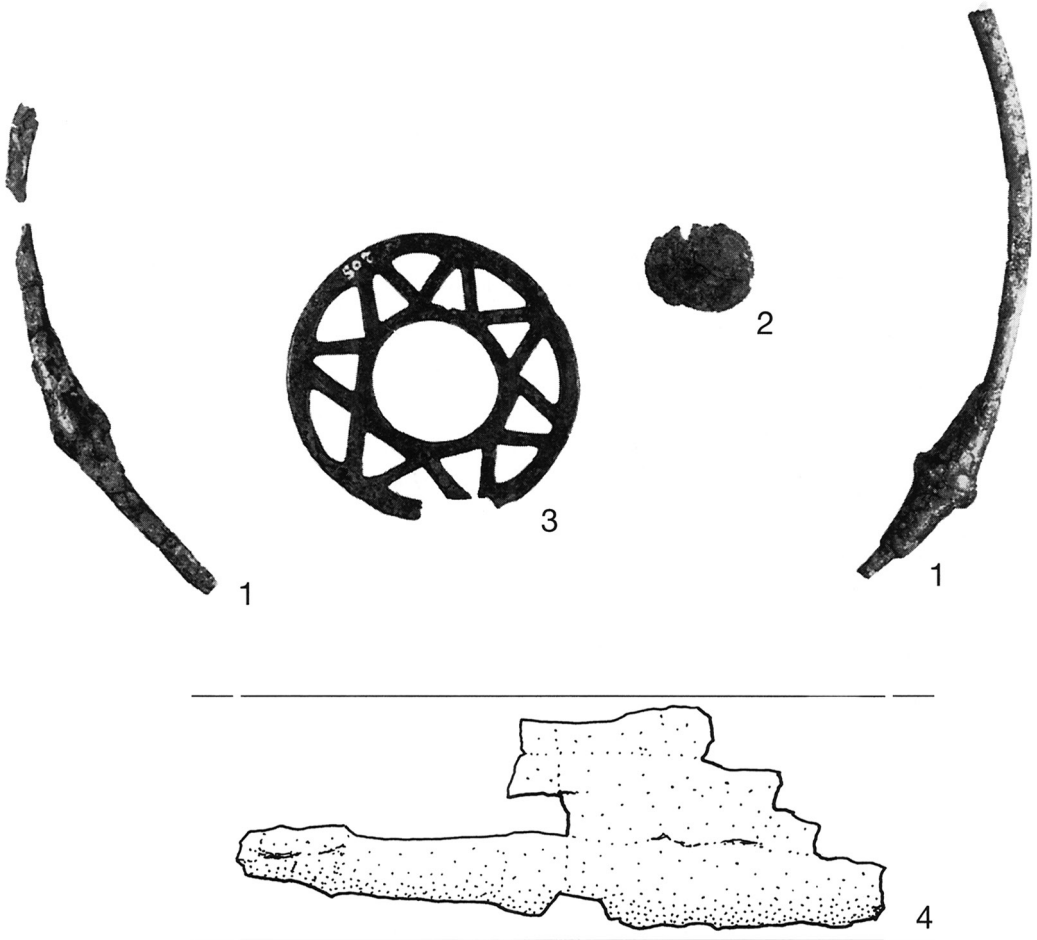

Fig. 11. Bronzehalsring (1), bronzegenstand (2), bronzesmykke (3) og sværdklinge? (4). 2:3.
Bronze neckring (1), bronze object (2), bronze ornaments (3), and sword blade? 2:3.

med en støbt fure langs randen er pånippet. Genstanden er muligvis en del af lukkeanordningen til halsringen. Diameteren er på 2,4 cm, stangen er nu 1,1 cm, men den har oprindelig været længere.

Et cirkulært bronzesmykke i gennembrudt arbejde, et formodet dragtsmykke, blev fundet sammen med foregående genstand (fig. 4). Smykket måler 60-62 mm diameter, i tykkelsen 2 mm og udformet i gennembrudt mønster over en syv-delt figur (fig. 11.3). Et stykke af smykkets ydre del mangler, uden at det kan afgøres, om denne udformning er oprindelig. På forsiden ses enkelte steder rester af indridsede, tynde furer. At de ikke længere forekommer overalt, kan skyldes, at smykket er slidt. Nær den manglende del af smykket ses tydelige slidspor fra den formodede nål, der har drejet om den indre ring. Paralleller i publiceret dansk materiale har været svære at finde, derimod kendes især i tysk sammenhæng lignende, samtidige former (Renner 1970).

I den øvre del af det stolpehul, som indeholdt skår af spidsbæger 4 og de omtalte bronzesmykker fig. 11.1-3, fremkom adskillige små jernfragmenter, der kunne sammensættes til et 4,3 cm bredt stykke jern med en tykkelse på indtil 0,3 cm og en længde på 12,8 cm (fig. 11.4). Jernstykket tolkes som et fragment af en sværdklinge, der ved husets brand er blevet udglødet og dermed forholdsvis stabilt.

Kun ganske få lerkar synes at have stået i huset på det tidspunkt, da branden brød ud. To lerkar kan med sikkerhed henføres til huset, da de er fremkommet i de tagbærende stolpehuller. Det gælder størstedelen af et ornamenteret lerkar i fin, glittet kvalitet (fig. 12.1). Efter Jytte Ringtveds inddeling af den jyske keramik kan det henføres til gruppe D, svarende til 5. og første halvdel af 6. årh. (Ringtved 1986). På grund af varmeudviklingen ved branden er overfladen grå- og rødflammet. Det andet lerkar er et stort uornamenteret husholdsningkar, hvoraf store dele er bevaret. Karret har en stærkt varmepåvirket og sintret overflade (fig. 12.2). Dette lerkar kan også placeres indenfor gruppe D.

Sammen med bronzesmykkerne, det formodede sværdklingefragment og spidsbæger 4 lå kæbefragmenter fra en drøvtygger, der af zoologen Tove Hattling er bestemt til at stamme fra en udvokset, men ikke gammel tamko. Mens disse knogler kan henføres til fase c, gælder dette ikke med samme sikkerhed for de spredte fund af hvidbrændte knogledele, der fandtes næsten overalt i anlægs-sporene i hus 6 samt i kulturlaget syd for markvejen.

Vigtige enkeltfund fra bopladsområdet

Den hulstøbte fæsteknap, der i 1992 fremkom ca. 15 m syd for hus 6, er 2,4x1,6 cm stor og 1,6 cm høj, med to omløbende furer i bronzen (fig. 13.1). Knappen har siddet som afslutningen på grebet til et tveægget sværd. Fæsteknapper af denne form er forholdsvis ensartet udformet over store dele af Norden og Europa, ned til det nordlige Italien (Menghin 1983, 76f, 319f). Blandt danske fund kan nævnes et eksemplar fra Porskær Mose, mens gravfundne stykker kommer fra Bornholm (L. Jørgensen 1991, fig. 8.7; A. B. Jørgensen 1992, fig. 13.2). Dateringen af Dejbjerg-fæsteknappen kan på baggrund af disse fund tidligst placeres i anden halvdel af 5. årh., men snarest 6. eller evt. i begyndelsen af 7. årh.

To lansespids er fundet. Et 12,5 cm langt fragment er fremkommet som detektorfund i pløjelaget over hustomt 6 (fig. 13.2). Stykkets dårlige bevarings-

tilstand muliggør kun en grov datering til 4.-6. årh. e.Kr. (Ilkjær 1993). Et lille, dårligt bevaret fragment af en anden lanse- eller måske en spydspids blev fundet i kulturlaget ca. 15 m mod syd (fig. 13.3). Den kan muligvis stamme fra hus 6c.

Som detektorfund i pløjelaget over hustomten fremkom bøjlen til et spænde, sandsynligvis til et skjoldtornspænde (fig. 13.4). I den forvitrede bronze ses

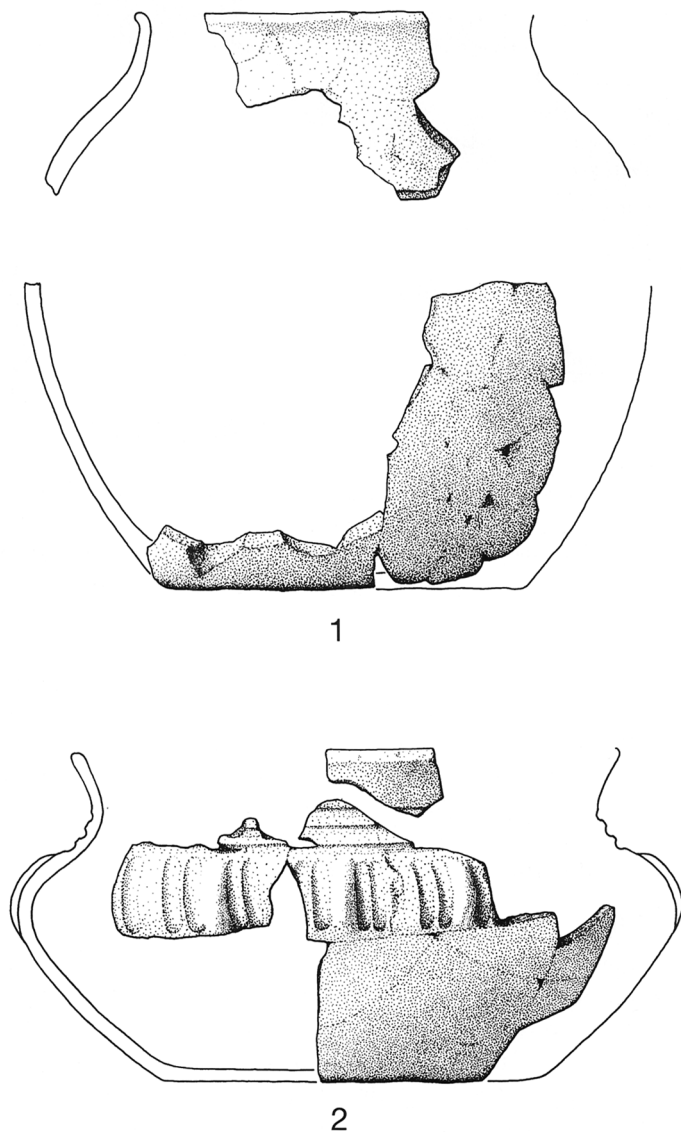

Fig. 12. Keramik fra hus 6c. 1:3.

Pottery from house 6c. 1:3.

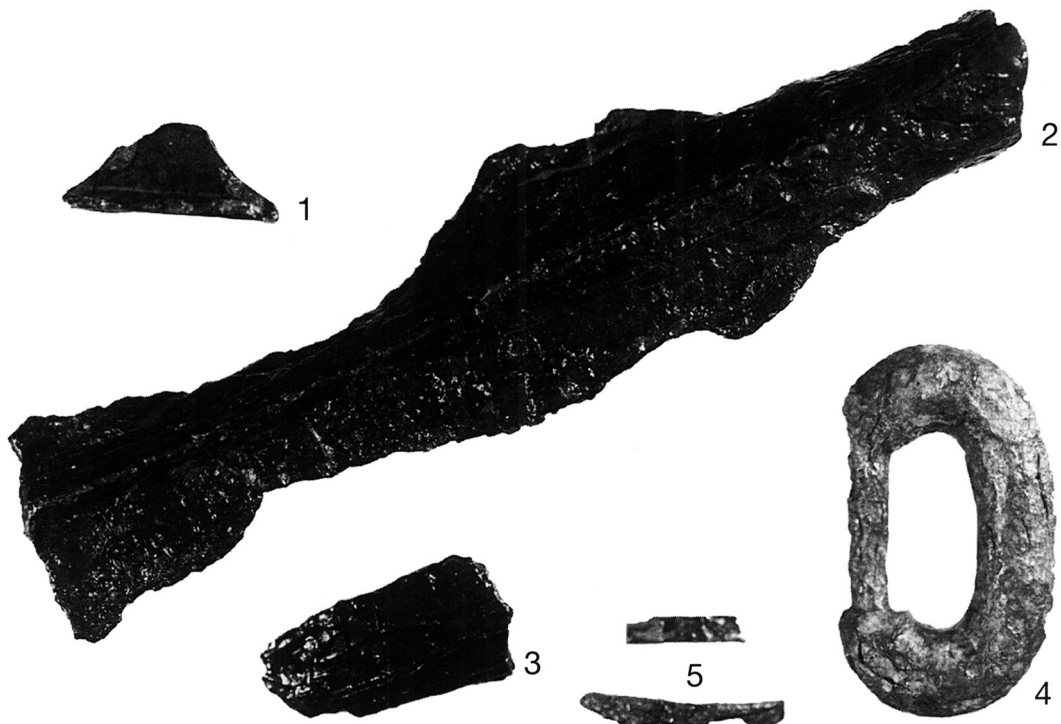

Fig. 13. Løsfundne metalgenstande over og omkring hus 6. Sværdfæsteknap (1), lansespids (2-3), bøjle til spænde (4) og sølvstykker (5). 2:3.

Scattered metal objects above and around house 6. Pommel (1), spearheads (2-3), brooch bow (4), and pieces of silver (5). 2:3.

ingen sikre spor af stempelornamentik, der kan forekomme på disse bæltespænder (Petersen 1991, fig. 10). Skjoldtornspænder kan henføres til 6. og begyndelsen af 7. årh. (Ørsnes 1966). Bronzebøjlen er 4,4 cm høj og 2,5 cm bred.

To stykker forvitret og fragmenteret sølv fandtes i pløjelaget (fig. 13.5). De er henholdsvis 25 mm og 15 mm lange, tværsnittet er rektangulært. Stykkerne krummer i samme plan, med en diameter på 6-7 cm. Deres funktion kan ikke bestemmes med sikkerhed, ligesom de heller ikke kan knyttes sikkert til hus 6.

Tolkning af huset

Branden i Dejbjergbygningen betød, at et usædvanligt fundmateriale af glasskår kunne bevares i sporene efter de forbrændte stolper. Her må de være havnet, da brandtomten blev ryddet og stolperne trukket op. Derefter synes området at være blevet planeret. Planeringen vil kunne forklare, hvorfor genstande, som kan stamme fra huset, er fundet i kulturlaget ca. 15 m mod syd.

Selv om varmen fra branden har sprængt og spredt glassene, viser spredningsanalyserne af de forskellige glas, at de har stået eller været opbevaret på f.eks. borde eller hylder i bygningens østlige og centrale del, måske langs nordvæggen, øst for indgangen (fig. 14.1-6).

Muligvis kan inventar være fjernet, mens branden var under udvikling, og der kan senere være foretaget eftersøgninger i brandtomten. Det er f.eks. ejendommeligt, at massive dele af glasbægrene kun foreligger i ét tilfælde. En mulig forklaring kan være, at der allerede i jernalderen er blevet samlet skår op på brandtomten, måske også for at bruge dem til indsætning i de såkaldte vindueskar (Voss 1962). Glasskårene ville også kunne bruges til produktion af glasperler, men der er endnu ikke fundet spor heraf i Vestjylland.

Man kan næppe tolke glasskårene i Dejbjerghuset som indsamlet skrot, der sammen med brandtomtens øvrige metalgenstande var opbevaret her. Imod en sådan teori taler, at der kan udskilles et begrænset antal glasformer. Hvis der var tale om skrot, skulle man forvente, at næsten alle skår stammede fra forskellige bægre. En sådan teori er foreslået i tolkningen af de rige fund fra Sorte Muld på Bornholm (Watt 1991, 100 og fig. 4).

Hus 6 i Dejbjerg blev under udgravningsarbejdet tolket som en bygning med et brændt varelager af glas (T.E. Hansen 1993). Men da der er slidspor på skår af mindst 8 bægre, må det betyde, at de har været brugt i større eller mindre omfang. Af de resterende glas er der bevaret for lidt til at kunne konstatere slidspor.

Det hidtil største danske glasfund fra samme periode kommer fra Dankirke, sydvest for Ribe (Thorvildsen 1972; U.L. Hansen 1973, 26; 1984; H.J. Hansen 1990, 1991; S. Jensen 1991; Jensen & Watt 1993). Dankirke er på baggrund af glasfundene, der er under publikation, samt fund af vægtlodder og mønter tolket som et handelshus, en forgænger for den ældste markedsplads i Ribe. Sættningen af Dejbjergfundets inventar af glas, smykker og våben kan tildels genkendes. Men den afgørende forskel er, at glassene i Dejbjerg ikke er et varelager af nyfremstillede glas, men i stedet brugte drikkeglas.

En jernalderhal?

Fra svensk side har man været inde på, at Dankirkehuset med sin særligt brede grundplan og det rige inventar skulle tolkes som en forgænger for vikingetidens meget større haller (Herschend 1993 og i tryk). Udgangspunktet for dette synspunkt har været de opsigtsvækkende fund fra Helgö i det svenske Målar-område. Helgö er en lokalitet med meget rige fund, bl.a. fra 5. og 6. årh. Fundene er fremkommet ved mange års udgravninger på et skrånende terræn, hvor bygningsspor i et vist omfang også kunne erkendes. Helgö er blevet fremlagt som den rigeste handelsplads i Sverige, men tolkningen har i de senere år været debatteret (Lundström 1988; Ramquist 1990). Herschend har gennemgået og nytolket bygningsområde IA på Helgö, og sammenholdt dette med områdets fordeling af specielt glas og våben. Resultatet er blevet to klare hustomter og de to omtalte fundgrupper synes at kunne knyttes sammen med disse. Således får hustomterne lighedstræk til Dankirkehuset, og derfor også til Dejbjerg. Herschend's hypotese om jernalderhaller er senest blevet mere aktuel efter fremkomsten af nogle usædvanlig store og meget brede jernalderhuse i Gudme (Sørensen 1994; Michaelsen & Sørensen 1994). Størst er en bygning fra 4. århundrede. Den adskiller sig markant fra alle kendte hustomter ved at være 47 m lang og 10 m bred, hvorfor den tolkes som en kongehal for Gudme-områdets politiske og religiøse leder.

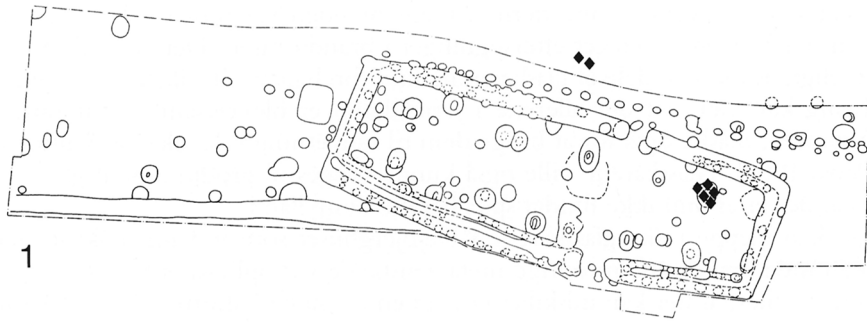

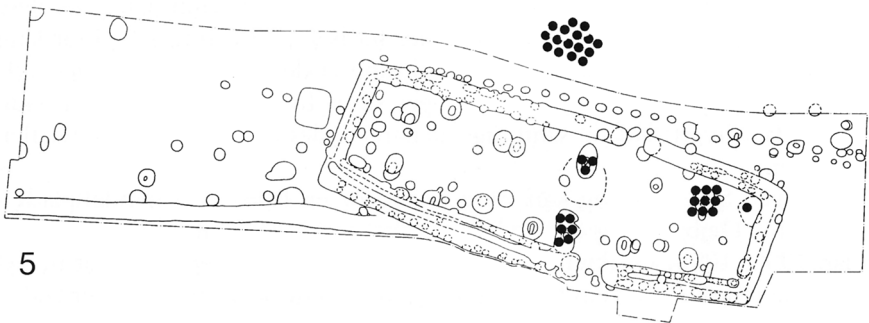
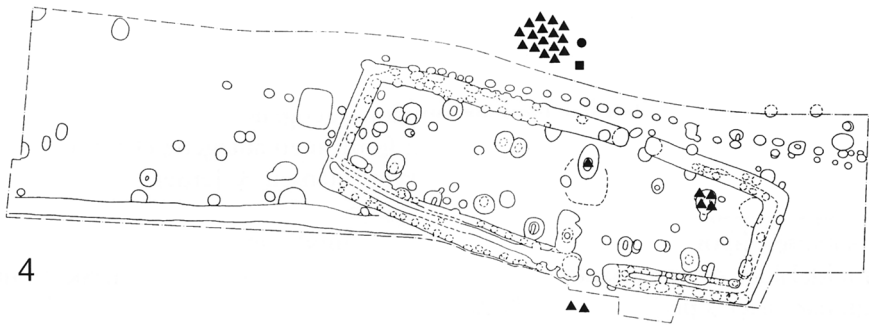
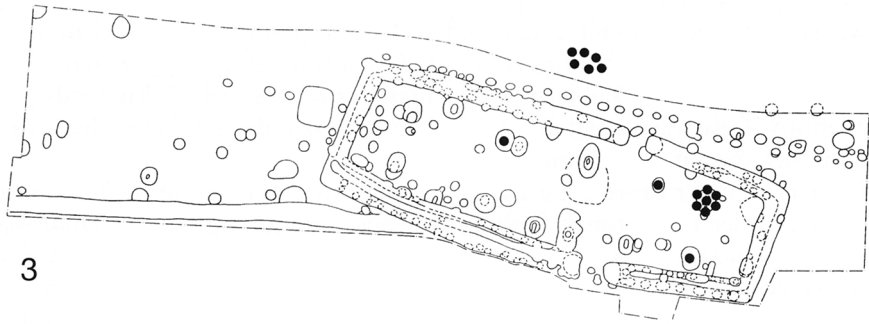
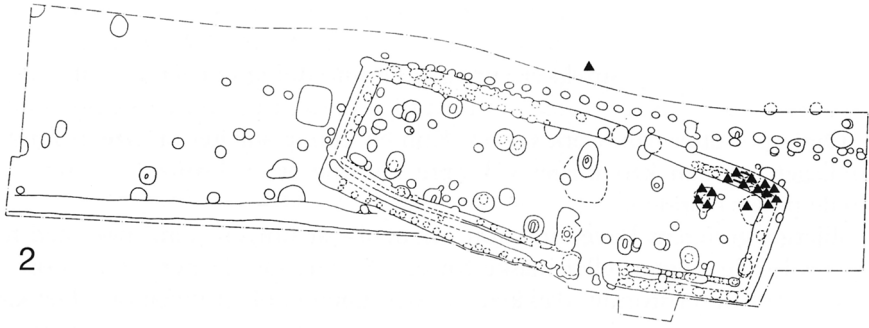
Fig. 14. Spredningsanalyse af glassene. Glashorn (1), bæger med påsatte glasklumper (2), glas med fod (3), spidsbægre (4), skåle (5) og flaske? (6). Forbundne signaturer betyder, at skårene passer sammen. Skår fra muldlaget er angivet med åben signatur.

Scatter analysis of glasses. Glass horn (1), beaker with applied blobs (2), footed glass (3), conical beaker (4), bowl (5), and flask? (6). Joining lines show fits. Open symbols indicate sherds from the ploughsoil.

Selv om der endnu foreligger få og noget forskelligartede grundplaner, forekommer det rimeligt at regne med eksistensen af jernalderbygninger med speciel arkitektur og funktion. Dette ses klart i kongehallen i Gudme, og mindre fremtrædende i Dankirke og Dejbjerg. Det er specielt vægkonstruktionen, der synes at adskille sig fra samtidige bolig-stald huse (T.E. Hansen 1988, fig. 4), hvor væggene normalt er lerklinede.

Fremtiden må vise, hvor udbredt disse særlige jernalderbygninger har været. Problemet er, at beviset ofte vil mangle, hvis de pågældende huse ikke er brændt ned og inventaret derfor ikke er bevaret, som i Dejbjerg og Dankirke. Blandt mulige ikke-brændte hustomter kan man fremhæve en bygning med buede vægge og rette gavle udenfor den midtjyske Mørup-gård (fig. 15). Men der vil altid være et generelt problem med at skelne mellem almindelige, mindre huse og jernalderhaller. Derfor får brandtomten fra Dejbjerg også indvirkning på tolkningen af samtidige bebyggelser som Vorbasse og Nørre Snede, hvor der er undersøgt mere end hundrede af disse mindre huse.

Der er næppe tvivl om, at i 5.-6. årh. har glas været mere almindeligt end hidtil antaget. Man kan forestille sig, uden at gå nærmere ind på en præcisering af de samfundsmæssige forhold, at mange gårde af en vis størrelse og betydning har været i besiddelse af et drikkebæger af glas. Som det fremgår af omtalen af de store landsbyudgravninger, er der dog næsten ingen glasfund herfra. Men dette forhold kan forklares ved den ekstensive udgravningsmetode og ved at brandtomter, som nævnt, er yderst sjældne. Enkelte mindre glasfund fra danske landbebyggelser som f.eks. Drengsted (Voss 1962) og Stavad (Dehn 1980) kendes, og en større opmærksomhed omkring denne meget vigtige fundgruppe vil sikkert kunne øge antallet af fund væsentligt. På handelspladsen Lundeborg er der fremkommet skår af omkring 100 forskellige glas, hver repræsenteret med 1-2 skår (Thomsen et al. 1993). I norske og svenske bopladsudgravninger er glas forholdsvis almindeligt (Näsman 1984, 21).

Dejbjerghusets funktion antydes også af beliggenheden i udkanten i den sydlige del af den samtidige jernalderbebyggelse i Dejbjerg. Inventaret domineres af drikkeudstyr, våben og smykker, mens et husholdningspræget inventar med mange lerkar m.m. savnes, hvilket er med til at understrege husets særlige funktion. Også spor efter håndværk savnes. Kun en klump smeltet bronze er fundet i muldlaget, og den kan meget vel være resterne af en bronzegenstand, der smeltede under branden.

Dejbjergbygningens hovedfunktion var måske at fungere som mødested for Dejbjergs lokale slægter, eller måske for egnens førende slægter. Hvor stort et område et sådant territorium dækkede, er der ingen konkret viden om. Det kan have drejet sig om bosættelser i de nuværende nabosogne, herunder sikkert det fjordbundne Stauning sogn. Man kan også foreslå en større enhed, som hele det senere Bølling herred, hvor Dejbjerg ligger i den sydvestlige del.

Glassene kan have været brugt ved drikkeceremonier i bygningen, mens resten af inventaret, bl.a. halsringen, er med til at understrege bygningens særlige status. Glashornet i Dejbjerg er den mest fornemme del af drikkeudstyret. Drikkehorn af glas var særligt attraktive, hvis man skal dømme ud fra deres sjældenhed i det skandinaviske fundmateriale.

Hvornår blev der første gang i Dejbjerg indrettet en bygning med en særlig funktion? Under de to første funktionsperioder af bygning 6, før brandfasen, kan funktionen sagtens have været den samme som senere, men det kan ikke bevises. Derimod havde den foregående bygning 4, der også er en brandtomt, ikke noget specielt inventar; og derfor eksisterede der med sikkerhed heller ikke i 4. årh. en speciel bygning i dette område af Dejbjergbebyggelsen.

Dejbjerg og yngre jernalders Vestjylland

Hvordan kan Dejbjerg passes ind i de overvejelser omkring handel, rigdomscentre og centralpladser, som i dag præger den arkæologiske debat om yngre jernalder? I forhold til dette er Dejbjergområdets geografi af betydning (fig. 16). Ringkøbing Fjord var i jernalderen ikke en fjord, men antagelig et farvand, der var åbent mellem Bjerregård og Sdr. Haurvig (Hansen & Jensen 1994). I Sdr. Haurvig på nordsiden af den gamle åbning gennem Holmsland Klit ligger nogle lokaliteter, hvor der indenfor de senere år er fundet et ret stort antal mønter fra middelalder og renaissance. Men blandt fundene er også en romersk mønt, en quinar, slået i perioden 98-117 (J.S. Jensen 1988), samt landets nordligste mønt af Sceatta-typen (Bendixen 1984, fig. 1.1). Sådanne mønter hører hjemme i slutningen af 7. og begyndelsen af 8. årh., og er udbredt i det frisiske område og øvrige dele af det nordvestlige Europa samt England. Langt de fleste danske eksemplarer er vestjyske og stammer fra Ribe og Dankirke. Hvor langt Sdr. Haurvig går tilbage i tiden, er på baggrund af de kendte fund noget usikkert. Den romerske mønt kan ikke bruges til at føre pladsen tilbage i ældre romertid, da i hvert fald de samtidige denarer vides at have cirkuleret i flere århundreder.

Pladsen ved Sdr. Haurvig kan være stedet for en lade- eller handelsplads af betydning for Dejbjerg, og dermed en søværts forbindelse til omverdenen (jfr. Näsman 1990, 109ff; Ulriksen 1990, 70ff). Det skal hertil bemærkes, at mange af mønterne er kommet frem fra frilagte lag under klitfoden, og de to jernalder-

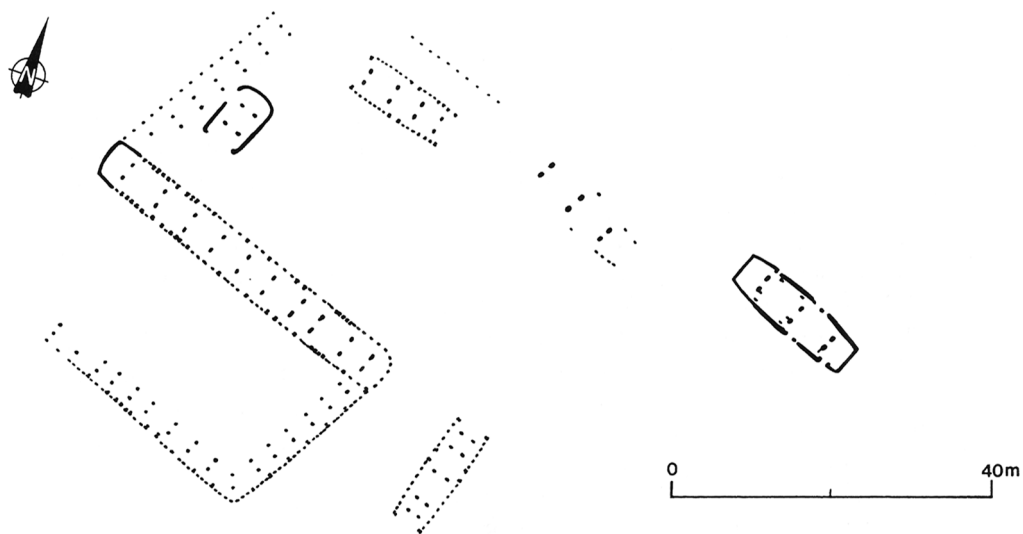

Fig. 15. Mørup. En hal ligger øst for gården. Tegning: Efter Dorthe Kaldal Mikkelsen.
 Mørup. A hall lies east of the farm.

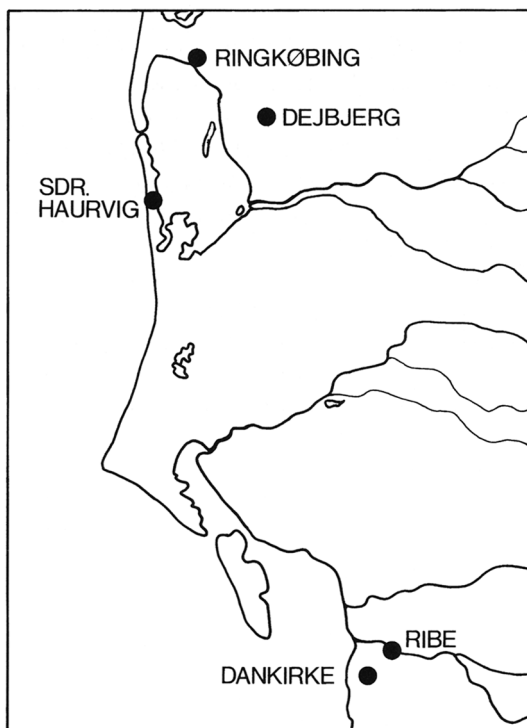

Fig. 16. De vigtigste vestjyske lokaliteter: Dejbjerg, Sdr. Haurvig, Ringkøbing, Dankirke og Ribe. Kortet viser ikke Ringkøbing Fjords udseende i jernalderen.
 The most important W Jutland sites: Dejbjerg, Sdr. Haurvig, Ringkøbing, Dankirke, and Ribe. The Iron Age topography of Ringkøbing Fjord is not shown.

mønter derfor må være et holdbart bevis på aktiviteter på stedet i denne periode. Derimod kan en del af middelalder- og renaissancemønterne stamme fra strandede skibe.

Når der i Dejbjerghuset med sikkerhed kan udskilles 6 forskellige glas-former, kan dette tages til indtægt for, at glassene er tilvejebragt ad vidt forskellige kanaler. Glas var attraktive og kan f.eks. have cirkuleret som gaveobjekter gennem mange led, inden de nåede Dejbjergområdet. Ofte anses luksusvarerne at være sejlet herop, men det er ligeså relevant at overveje landvejen. Det er værd at bemærke, at fundstedet i Dejbjerg Kirkeby ligger på den gamle vejforbindelse op gennem Vestjylland, sådan som den er markeret på Johs. Meyers kort fra ca. 1650. Denne vejføring kan i nogenlunde identisk form udgøre jern-alderens hovedvej, også selv om den forløber på tværs af de større og mindre vestjyske vandløb. Placeringen af jernalderens Dejbjerg kan altså have været rent strategisk, højt på kanten af Skovbjerg bakkeø, med udsyn over hele fjordområdet og Holmsland Klit yderst i horisonten.

En sammenfatning af Dejbjergs rolle i yngre jernalder peger mod, at der et sted i området kan tænkes at ligge en lokalitet med regional betydning for politisk og sandsynligvis også religiøs magt, efter samme mønster, som det formodes at være tilfældet i andre egne af Danmark. Dejbjergområdet har i forvejen i de to pragtvogne fra Præstegårdsmosen, et fremtrædende fund, der understreger områdets betydning flere århundreder tidligere, og som også på dette tidspunkt kæder Dejbjerg sammen med Dankirke samt Langå ved Gudme, hvor der forekommer fund af tilsvarende pragtvogne fra slutningen af førromersk jernalder (H.J. Hansen 1985). Kontinuiteten frem i tiden er i Ringkøbing Fjord-området ikke klarlagt. Middelalderbyen Ringkøbing, der ligger 20 km nordvest for Dejbjerg, kan ud fra det arkæologiske fundstof kun kan føres tilbage til ca. 1200.

Hidtil har der i 5.-6. årh. været fravær af genstande af ædelmetal i Dejbjergområdet, hvilket umiddelbart tyder på, at stedet rangerende på et klart lavere niveau end Gudme og Sorte Muld. Bortset fra, at vi ikke ved, om det kendte vestjyske fundmateriale er tilfældigt, er det spørgsmålet, om Øst- og Vestdanmark kan sammenlignes entydigt. Stig Jensen regner med, at vi endnu ikke har fundet de helt rige pladser i de enkelte områder af Vestdanmark, og at guldet i Østdanmark kan ses som tegn på konflikter (1991, 84). Den generelle sparsomhed på vestjyske guldfund fra yngre jernalder kan altså tolkes som fravær af de årsager, der gjorde, at guld i andre dele af landet blev gravet ned som skatte eller på anden blev efterladt nær husene. Det er muligt, at vi for at forstå udviklingen i 5.-6. og 7. årh. i det vestlige Danmark i højere grad skal vende blikket mod sydvest til de geografisk nære frisiske og frankiske områder.

NOTER

- 1) Dateringen er foretaget som acceleratordatering på Institut for Fysik og Astronomi, Århus Universitet. Proven har nr. AAR-1632. Resultatet er 1880 ± 70 BP, kalibreret $130, 70-240 \pm 1$ standardafvigelse. Dateringen er kommet i stand i samarbejde med Jens H. Nielsen, da der på Sejlflodgravpladsen også er fundet vævebrikker. Tak til Claus Malmros for prøveudtagningsarbejdet og til Dr. Margrethe II's Fond for bevilling.
- 2) Tak til gdr. Villy Osmundsen, Margrethelund, for at stille sin jord til rådighed for udgravningerne. Også tak til daværende stud. mag. Palle Schiellerup, samt den arkæologiske arbejdsgruppe »Nerthus« og Lars Petersen med kursusedlagere fra Vestjyllands Højskole for deres indsats. Metaldetektorfolk med Bent Bågøe Anthonisen i spidsen takkes for afsøgning efter fund i pløjelaget. I 1992 gennemførtes en del af udgravningsarbejdet som en §26 undersøgelse med støtte fra Rigsantikvaren. Desuden tak til Ulf Näsman, Jørgen Ilkjær, Lars Jørgensen, Jens Aarup Jensen, Claus Feveile, Dorthe Kaldal Mikkelsen, Eliza Fønnesbech-Sandberg, Elmer Fabech og Tove Hatting for råd og hjælp samt genstandsbestemmelser.
- 3) Personligt meddelt af Eliza Fønnesbech-Sandberg.

LITTERATUR

- Bendixen, Kirsten. 1984: Finds of sceattas from Scandinavia. I: David Hill & D. M. Metcalf: *Sceattas in England and on the Continent. The Seventh Oxford Symposium in Coinage and Monetary History* (= British Archaeological Reports. British Series 128).
- Dehn, Torben. 1980: Stavad - en jernalderboplads i Store Vildmose. *Vendsyssel Nu og Da*.
- Evison, Vera. I.: 1955: Anglo-Saxon finds from Rainham, Essex, with a study of glass drinking horns. *Archaeologia* 96. Oxford.
- 1975: Germanic Glass Drinking Horns. *Journal of Glass Studies* XVII. New York.
- Fremersdorf, Fritz. 1959: *Die römischen Gläser mit Fadenaufgabe in Köln* (= Die Denkmäler des römischen Köln 5). Köln.
- 1962: *Die römischen Gläser mit aufgelegten Nuppen* (= Die Denkmäler des römischen Köln 7). Köln.
- Fønnesbech-Sandberg, Eliza. 1991: Guldets funktion i ældre germansk jernalder. I: *Samfundsorganisation og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid*. Fabech, Charlotte & Jytte Ringtved, red. (= Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII). Højbjerg.
- Herschend, Franz. 1993: The Origin of the hall in Southern Scandinavia. *Tor* 25. Uppsala.
- (i tryk): Hus i Helgö. *Fornvännen*. Stockholm.
- Hansen, Henrik Jarl. 1985: Vognrester i Dankirke. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1985. København.
- 1990: Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965-1970. *Kuml* 1988-89. Højbjerg.
- 1991: Dankirke. En myte i dansk arkæologi. I: *Samfundsorganisation og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid*. Fabech, Charlotte & Jytte Ringtved, red. (= Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII). Højbjerg.
- Hansen, Torben Egeberg. 1988: Die Eisenzeitliche Ansiedlung bei Nørre Snede. Vorläufiger Bericht. *Acta Archaeologica*, vol. 58. København.
- 1990a: På sporet af Dejbjergvognenes ejere. *FRAM* (= Fra Ringkøbing Amts Museer).
- 1990b: En vikingetids værktøjskasse. *Kuml* 1989-90. Højbjerg.
- 1993: Glashus. *Skalk* 1993/5. Højbjerg.
- Hansen, Torben Egeberg, Dorthe Kaldal Mikkelsen & Steen Hvass. 1991: Landbebyggelserne i 7. århundrede. I: *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Hovdingesamfund og Kongemagt*. Mortensen, Peder & Birgit M. Rasmussen, red. (= Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2). Højbjerg.
- Hansen, Torben Egeberg & Jens Aarup Jensen. 1994: Fjorden rundt. Udkast til en arkæologisk beskrivelse af Ringkøbing Fjord. *FRAM* (= Fra Ringkøbing Amts Museer).
- Hansen, Ulla Lund. 1973: *Glas fra danske oldtidsfund*. Nationalmuseet. København.
- 1984: Dankirke. §2. Gläser. I: Hoops, J. et al.: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 5. Berlin/New York.
- 1987: *Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas*. Nordiske Fortidsminder serie B, nr. 10. København.
- 1988: Handelscentre i Danmark i romersk og ældre germansk jernalder. I: *Festskrift til Olaf Olsen på 60-års dagen den 7. juni 1988*. København.
- Hvass, Steen. 1979: Die Völkerwanderungszeitliche Siedlung Vorbasse, Mitteljütland. *Acta Archaeologica* 49, 1978. København.
- Jensen, Jørgen Steen. 1988: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. *Arkæologiske Udgravninger i Danmark* 1987. Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat (red). København.

- Jensen, Stig. 1991: Dankirke - Ribe. Fra handelsgård til handelsplads. I: *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Hovdingesamfund og Kongemagt*. Mortensen, Peder & Birgit M. Rasmussen, red. (= Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2). Højbjerg.
- Jensen, Stig & Margrethe Watt. 1993: Handelscentre og centralpladser. I: *Da klinger i muld ... 25 års arkæologi i Danmark*. Hvass, Steen & Birger Storgaard, red. Århus.
- Jørgensen, Anne Nørgård. 1992: Kobbeågravpladsen, en yngre jernaldergravplads på Bornholm. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1991. København.
- Jørgensen, Lars. 1991: Våbengrave og krigeraristokrati. Etablering af en centralmagt på Bornholm i det 6.-8. årh. e.Kr. I: *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Hovdingesamfund og Kongemagt*. Mortensen, Peder & Birgit M. Rasmussen, red. (= Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2). Højbjerg.
- Kromann, Anne, Poul Otto Nielsen, Klavs Randsborg, Peter Vang Petersen & Per O. Thomsen. 1991: Gudme og Lundeberg - et fynsk rigdomscenter i jernalderen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Lundström, A. (red.). 1988: *Thirteen studies in Helgö*. The Museum of National Antiquities, Stockholm. Studies 7.
- Menghin, W. 1983: *Das Schwert im frühen Mittelalter*. (= Wissenschaftliche Beibände zum Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums 1). Stuttgart 1983.
- Michaelsen, Karsten Kjær & Palle Ø. Sørensen. 1994: En Kongsgård fra jernalderen. *Årbog for Svendborg & Omegns Museum* 1993.
- Mikkelsen, Dorthe K. 1988: *En arkæologisk undersøgelse med udgangspunkt i et gårdsanlæg ved Mørup, Jylland*. Upubl. hovedfagsspeciale. Århus.
- Nerman, Birger. 1935: *Die Völkerwanderungszeit Gotlands*. Stockholm.
- Nielsen, Poul O, K. Randsborg & H. Thrane. 1994 (red.): *The Archaeology of Gudme and Lundeberg. Papers presented at a Conference at Svendborg, October 1991*. Arkæologiske Studier X. København.
- Näsman, Ulf. 1984: *Glas och handel i senromersk tid og folkevandringstid. En studie kring glas från Eketorp-II, Öland, Sverige*. Uppsala University, Institute of Northeuropean Archeology. Archaeological Studies 5. Uppsala.
- 1986: Vendel Period glass from Eketorp II Öland, Sweden. *Acta Archaeologica* 55, 1984. København.
- 1990: Om fjärrhandel i Sydskandinaviens yngre järnålder. Handel med glas under germansk järnålder og vikingetid. *Hikuin* 16. Højbjerg.
- 1991: Det syvende århundrede - et mørkt tidsrum i ny belysning. I: *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Hovdingesamfund og Kongemagt*. Mortensen, Peder & Birgit M. Rasmussen, red. (= Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2). Højbjerg.
- Petersen, Peter Vang. 1991: Nye fund af metalsager fra yngre germansk jernalder. Detektorfund og danefæ fra perioden 1966-88. I: *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Hovdingesamfund og Kongemagt*. Mortensen, Peder & Birgit M. Rasmussen, red. (= Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2). Højbjerg.
- Ramquist, Per H. 1990: Helgö. Unikt handelscentrum eller vanlig bondsgård. *Fornvännen* 85. Stockholm.
- Renner, Dorothee. 1970: *Die durchbrochenen Zierscheiben der Merowingerzeit*. (= Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer 18). Mainz.
- Ringtved, Jytte. 1986: Jyske gravfund fra yngre romertid og ældre germanertid. Tendenser i samfundsudviklingen. *Kuml* 1986. Højbjerg.
- Schovsbo, Per Ole. 1987: Oldtidens vogne i Norden. Arkæologiske undersøgelser af mose- og jordfundne vognde af træ fra neolitikum til ældre middelalder. Bangsbomuseet.
- Sørensen, Palle Ø. 1994: Gudmehallerne. Kongeligt byggeri fra jernalderen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*. København.
- Thomsen, Per O., Benno Blæsild, Nis Hardt & Karsten Kjer Michaelsen 1993: *Lundeberg - en handelsplads fra jernalderen*. Skrifter fra Svendborg & Omegns Museum 32.
- Thorvildsen, Elise. 1972: Dankirke. *Nationalmuseets Arbejdsmark*. København.
- Ulriksen, Jens. 1990: Handelspladser. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. København 1990.
- Voss, Olfert. 1962: Lerkar med vindue. *Skalk* 1962/3. Højbjerg.
- Watt, Margrethe. 1991: Sorte Muld. Hovdingesæde og kultcenter fra Bornholms yngre jernalder. I: *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Hovdingesamfund og Kongemagt*. Mortensen, Peder & Birgit M. Rasmussen, red. (= Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2). Højbjerg.
- Ørnsnes, Mogens. 1966: *Form og stil i Sydskandinaviens germanske jernalder*. Nationalmuseets Skrifter. Arkæologisk Historisk Række 11. København.

Drinking Glasses from an Iron Age settlement from Dejbjerg, West Jutland

Close to the findspot of the two late Pre-Roman Dejbjerg wagons, 3 contemporary settlement areas have recently been mapped (fig. 1). The new find dated to the late 5th or early 6th century A.D. was located within one of these, and was excavated in the summer 1993. In a burned-down, very solidly based building, measuring 16.5x4.5-6 m were found almost 100 sherds of drinking glasses in the postholes and in the topsoil above the house (70 pieces) (fig. 2-6). All fill was examined with a fine-meshed sieve.

The glass sherds are fresh, with new and old fractures, or burned or melted with sandy surface. The colours of the sherds are yellow green, light green, warm yellow to cool green and blue green. On all sherds with trailing and blobs these have the same colour as the glasses, except a bowl with a white thread inlaid in the rim.

The following glasses can be identified: one light green glass horn, one light green beaker with blobs and a zigzag-trailing below the rim, one yellow-green footed beaker with a spiral trailing around the neck and looped trailing on the body, one yellow cone(?) beaker, with the same type of trailing, three cone beakers in cool blue green, yellow green and light yellow green, three yellow bowls and one supposed blue green flask (fig. 7-10). In all at least 6 different types of glasses and eventually some more undecorated and not yet identified types have been identified. In total 10 to 12 different glasses were present in the house.

Traces of wear, found on at least 8 of the glasses, are of great importance for the interpretation of the house. This leads to the conclusion that they have been used, probably in the building where they were found. Also objects of bronze and iron have been found, including fragments of a bronze neckring. The only other finds were two pottery vessels and some bones of domestic cattle (fig. 11-12). Some finds in the topsoil may originate from the burned down building (fig. 13).

The distributions of the sherds of glass within the house shows clearly that all the glasses were kept in the eastern part, with some differences in the distribution of each glass (fig. 14).

Recently the Swedish archaeologist Frans Herschend proposed a theory about Iron Age halls in the 5th and 6th centuries A.D., including social and political aspects of function as forerunners of the well known halls of the Viking Age. As examples building-area 1A at the Helgö-site in Sweden and house Vb in Dankirke near Ribe are emphasized. New excavations at Gudme on Funen have produced further examples. The Dejbjerg building might be interpreted in this light. An example of a possible, not-burned Iron Age hall, is known in the Mørup farmstead (fig. 15).

The discussions concerning trade and centers of richness in the late Iron Age in Denmark have up to now not been applicable in the mid-Jutland area, but a new site in Sdr. Haurvig, at the expected Iron Age sea-connection through Ringkøbing Fjord, probably played a role at the time (fig. 16). Here, a great number of coins from the edge of the dunes have been found. A Roman coin and a sceatta show the use of the site in the Iron Age. The rest of the coins are of later date, and this makes it difficult to understand the significance of the coins and the possible connection to Dejbjerg, as no other Iron Age objects have been found.

An evaluation of the significance of Dejbjerg in the late Iron Age points to the existence of a west Jutland site, not yet located, with supra-regional political and religious importance. Dejbjerg is assumed to have functioned as a part of this system. In the Pre-Roman Iron Age the Dejbjerg ceremonial wagons connected the area with Dankirke near Ribe and Langå near Gudme. Later in prehistory and early historical times no center is known. The town Ringkøbing can only be traced back on to about 1200.

Torben Egeberg Hansen
Skjern-Egvad Museum

Tegninger:

● *le Vinther og Torben Egeberg Hansen*

Fotos:

Skjern-Egvad Museum og Jørgen Borg

